

Темченко Андрій

Землеробські сезони і традиційне літочислення.

Зелені Свята.

Частина I

На відміну від сучасного календаря, в якому завершення весни і початок літа позначено відповідними датами, у народній культурі перехідні етапи визначаються по-іншому і стосуються природних закономірностей. Протягом століть виникають різні варіації святкування початку астрономічного літа, що пояснює їхні назви: Зелені свята, Русалії, Клечальний тиждень, Навський Великдень, Трійця, День Святого Духа, П'ятидесятниця. Очевидно, що зазначені назви не є однозначними, оскільки презентують різні культурні впливи, що формували знакову архітектуру свята.

Дослідники традиційної культури обґрунтовано вважають, що свято має дохристиянське коріння. Звідси характерні назви: Зелені свята, Русалії. Клечальний тиждень, Навський Великдень. Закономірно, що Зелений тиждень є скоріше номінальною назвою. На відміну від звичайного семиденного тижня, він починається з четверга перед Трійцею, що свідчить про його архаїчне походження. Наступні три дні – п'ятниця, субота і неділя ідентифікуються як Зелені свята. Тривалість Зеленого тижня, який складається з чотирьох головних днів, нагадує Великодній чотириденний цикл (Чистий Четвер, Страсні П'ятницю і Суботу, Великдень). Таким чином, чотири дні Зелених свят, якими завершується п'ятиденний Великодній цикл, виглядає як смислова пропорція чотирьох днів Великодня. Зокрема, у Чистий Четвер починається історія зради, арешту, ситари і воскресіння Ісуса Христа. Натомість четвер Зеленого тижня називають *Навським Великоднем* або *Семиком*, тобто сьомим тижнем після Паски, що додатково підкреслює його зв'язок з Великоднім циклом.

Вважається, що цього дня поминали тих, хто помер наглою смертю (потопельників, загиблих, убитих, страчених), а також заложних мерців (самогубців). В Євангельській історії першим, хто увійшов в Царство Небесне, став розпнутий разом із Ісусом Христом злочинець. Спостерігаються смислові аналогії між Святим Письмом і традиційною культурою, яка певним чином наслідувала Євангельські наративи. Померлих грішників, безіменних і «не причасних» (хто не мав перед смертю причастя) було заборонено ховати разом з іншими, тому для них виділяли спеціальні місця – т. зв. «скудельні». Традиція виділення земельної ділянки під відповідні поховання пов'язана з історією про Іуду, який повернув первосвященникам отримані за зраду гроші, на які було придбано земельну ділянку: «Вони взяли срібняки і сказали: „Цього не годиться класти до сховку церковного, – це ж бо плата за кров“. А порадившись, купили на них поле гончарське, щоб мандрівників ховати, чому й зветься те поле „полем

крові“ аж до сьогодні» (Мафєя 27: 6-8). Традиція наслідування відбилася у книжній лексиці, де непридатне до посіву місце і багате на поклади глини називали скудельницею: від д-р. скудѣль – «глиняний посуд, черепок». Після того, як вибирали придатну до гончарства глину, місце віддавали під поховання мандрівників, жебраків, інородців і померлих від хвороб (звідси скудний – «немічний, бідний»). Поряд із цим звичаєм існували практики ховати померлих неприродною смертю за територією кладовища, відмежовуючи їх від «своїх» пращурів, яких поминали у понеділок наступного після Великодня тижня.

Мал. 1. Надгробок у вигляді дерева. Черкаси, поч. XX ст. [5]

За свідченнями етнографів, у четвер Навського Великодня у прилеглих до селищ гаях і водойм відбувалися молодіжні ігри. Очевидно, що обряд має безпосереднє відношення до культу дерев і пов'язаний з тотемними віруваннями. Швидше за все на місці поховань раніше садили молоді деревця, які перетворювалися згодом на священні гаї, що пояснює пізніший звичай ставити на могилі дерев'яний ідол-стовп (вірогідна імітація уже дорослого дерева)¹. Відповідні звичаї зафіксовані арабським мандрівником Ібн Фалданом: «Потім вони насипали на місці цього човна, який витягли з ріки, щось схоже на округлий насип і поставили в його центрі велику деревину хаданга (білого тополя), написали на ній ім'я (цього) мужа й ім'я царя русів і відійшли» [1]. Підтвердженням цього слугують слова княгині Ольги, яка перед смертю заповідала Святославу «тризни не творити, бдина не ставити» (д-р. бѣдинъ – «товстий дерев'яний стовбур» [2, с. 389]. Звідси пояснення побутування стійкого культу дерев (наприклад, ялини, калини, вишні, явору), які до середини XX ст.² саджали на могилах українці³.

Пісні, танці та ігри, які виконувала молодь у четвер Зеленого тижня, можуть бути рудиментами давніх поминальних відправ, які здійснювали поблизу порослих деревами родових поховань, що почасти пояснює існуючий до сьогодні звичай уникати вирубувати дерева на

¹ Давні звичаї трансформувалися під впливом християнства, зокрема до сьогодні на місці поховання ставлять хрест або стилізоване дерево (мал. 1).

² Впливу урбаністичної культури.

³ Посадили над козаком

Явір та ялину,

А в головах у дівчини

Червону калину («Причинна» Т. Г. Шевченко).

кладовищах. Можливо, що мета архаїчних обрядів полягала у захисті від потойбічних духів (мавок, русалок), які активувалися напередодні літнього сонцестояння. За логікою міфологічного мислення, найкоротша ніч є критичним проміжком часу (темної частини доби), коли незримі сутності (духи природи і душі померлих) ставали видимими (приховане ставало явним). Схожим чином у міфології характеризуються перехідні добові стани. Наприклад, опівдні майже відсутня тінь, оскільки сонячне світло падає перпендикулярно⁴. У такому разі в потойбічних істот, які перебувають у пітьмі (тіні), утворюється «вікно можливостей», що «дозволяє» потрапити до видимого світу живих, набувши візуальних обрисів, тобто матеріалізуватися (пор. з відомою сентенцією емпіричного пізнання: «краще один раз побачити, ніж сто раз почути»). Відповідна ситуація пояснює, чому Зелені свята («південь року») мали яскраво виражений апотропейний контекст, незважаючи на те, що вони є найсприятливішим періодом для активної життєдіяльності (зокрема, запліднення і розмноження).

Далі буде

⁴ У міфологічних переказах чорт не відбиває тіні, оскільки належить до світу тіней.